

MAKROEKONOMSKI POKAZATELJI U BIH – TRENDovi U SVJETLU ZAMKE SREDNJEG DOHOTKA

Apstrakt: Period makroekonomske stabilnosti u BiH donio je zapažena ekonomska dostignuća. BiH je napredovala od zemlje sa niskim nivoom dohotka 1999. godine do statusa zemlje sa višim srednjim nivoom dohotka 2010. godine, sa bruto nacionalnim dohotkom (BND) po glavi stanovnika od preko 4.000 USD. Kada bi stopa rasta BND-a po glavi stanovnika nastavila da se kreće u skladu sa prosjekom za proteklih dvadeset godina, zemlja bi mogla u narednih 16-17 godina dostići status zemlje sa visokim nivoom dohotka. Promjene u zaposlenosti pratila je tranzicija sa poljoprivrede na industriju i usluge, što naglašava transformativni proces u privredi. Nadalje, oprezna fiskalna politika od 2014. godine dovela je do relativno niskog omjera javnog duga na nivou BiH, od oko 30 posto BDP-a, uprkos značajnoj potrošnji entitetskih Vlada usmjerenoj na podršku firmama i domaćinstvima u periodu koji je uslijedio nakon pandemije 2020. godine i inflatornih šokova u 2022. godini. Uprkos navedenim postignućima, BiH konvergencija prema EU teče sporo. Realni rast BDP-a po glavi stanovnika u BiH je nadmašio rast u uporedivim zemljama iz regiona (Albanija, Crna Gora, Sjeverna Makedonija i Srbija), ali uglavnom zbog smanjenja broja stanovnika, koji je rezultat značajne stope migracije, a ne zbog većih stopa rasta BDP-a. Trend privrednog rasta u BiH stagnira u posljednjih 15 godina. Već duga stagnacija BiH u grupi zemalja sa srednjim novoom dohotka sugerise da je i ona potencijalno upala u zamku srednjeg dohotka. Stoga ćemo prateći trendove makroekonomskih pokazatelja pokušati utvrditi da li se BiH nalazi u zamci srednjeg dohotka.

Ključne riječi: Zamka srednjeg dohotka, konvergencija, privredni rast, bruto nacionalni dohodak.

MACROECONOMIC INDICATORS IN BIH - TRENDS IN THE LIGHT OF THE MIDDLE-INCOME TRAP

Abstract: The period of macroeconomic stability in Bosnia and Herzegovina brought notable economic achievements. Bosnia and Herzegovina progressed from a low-income country in 1999 to an upper-middle-income country in 2010, with a gross national income (GNI) per capita of over 4,000 USD. If the growth rate of GNI per capita continued to move in line with the average for the past twenty years, the country could reach the status of a country with a high level of income in the next 16-17 years. Changes in employment were accompanied by a transition from agriculture to industry and services, which emphasizes the transformative process in the economy. Furthermore, the cautious fiscal policy since 2014 has led to a relatively low ratio of public debt at the level of BiH, of about 30 percent of GDP, despite significant spending by entity governments aimed at supporting companies and households in the period that followed the pandemic in 2020 and inflationary shocks in 2022. Despite the mentioned achievements, BiH's convergence towards the EU is proceeding slowly. The real growth of GDP per capita in BiH exceeded the growth in comparable countries from the region (Albania, Montenegro, North Macedonia and Serbia), but mainly due to the decrease in the number of inhabitants, which is the result of a significant rate of migration, and not due to higher GDP growth rates. The trend of economic growth in Bosnia and Herzegovina has stagnated in the last 15 years. BiH's already long stagnation in the group of middle-income countries suggests that it too has potentially fallen into the middle-income trap. Therefore, following the trends of macroeconomic indicators, we will try to determine whether Bosnia and Herzegovina is in a middle-income trap.

Keywords: Middle-income trap, convergence, economic growth, gross national income.

1. UVOD

Makroekonomski aspekt razvoja jedne zemlje osnova je za praćenje njene konkurentnosti na međunarodnom nivou. Bosna i Hercegovina kao zemlja u tranziciji dugi niz godina nastoji da ostvari prihvatljive rezultate na makroekonomskoj osnovi i na taj način djelimično stvori uslove za ulazak u evroatlantske integracije. Najvažniji i najznačajniji pokazatelj ekonomske aktivnosti jedne zemlje je bruto domaći proizvod (BDP).

Fokus interesovanja istraživača makroekonomista bio je na empirijskom praćenju procesa razvojne konvergencije zemalja koje su svoju ekonomsku transformaciju otpočeli iz statusa nisko razvijenih zemalja. Dohodovni pragovi, po kojima je Svjetska banka klasifikovala zemlje u grupe sa niskim, nižim-srednjim, višim-srednjim i visokim dohotkom, korišćeni su kao kvantitativni reperi za verifikaciju razvojnog napretka. Tranzicija iz niže u višu grupu predstavljala je proces konvergencije višem nivou razvoja. Međutim, pored globalnog trenda, koji je poslije Drugog svjetskog rata bio obilježen značajnim smanjenjem siromaštva i ubrzavanjem privrednog rasta u većem dijelu svijeta, ekonomisti su uočili značajan broj zemalja koji je na toj razvojnoj putanji zaustavljen u grupi zemalja sa srednjim dohotkom. Otuda je ovaj fenomen dobio zvaničan naziv kao „zamka srednjeg dohotka“ ili kasnije kao zamka srednje razvijenosti.¹

Makroekonomsko okruženje Bosne i Hercegovine značajno se promijenilo od prije ratnih sukoba do danas. Finansijsko-ekonomska kriza koja je pogodila svjetsku ekonomiju (početak 2008. godine), a kasnije i dužnička kriza (period 2012. i 2013. godine), prouzrokovale su porast javnog duga i veliki budžetski deficit u mnogim zemljama svijeta, veliki rast nezaposlenosti, smanjenje priliva inostranog kapitala u zemljama u razvoju, intervenciju država u spasavanju velikih finansijskih institucija i pokušaje da se ožive tržišta kapitala, kao i potrebu veće pomoći Međunarodnog monetarnog fonda i drugih međunarodnih finansijskih institucija u zemljama koje su najsnažnije pogođene krizom. U skladu sa navedenim mogu se istaći neke osnovne karakteristike poslijeratne ekonomije Bosne i Hercegovine:

2. NOVI AMBIJENT ZA PREDUZETNIŠTVO

Ostvarivanje krajnjeg cilja ekonomskih i političkih promjena u Bosni i Hercegovini jeste uspostavljanje modernog tržišnog društveno-ekonomskog sistema, koji za pretpostavku ima uspješno organizovanje proizvodnje u uslovima očuvanja i unapređenja postojećih resursa, afirmaciju preduzetništva i privatnog vlasništva.

3. POLITIČKO-EKONOMSKA KONFIGURACIJA

Konfiguracija novog političko-ekonomskog ambijenta za razvoj biznisa i preduzetništva u Bosni i Hercegovini u osnovi je određena veličinom zemlje, njenim geostrateškim položajem i karakterom sistema privređivanja. Po svojoj veličini Bosna i Hercegovina pripada grupi malih evropskih zemalja, sa tržištem od oko četiri miliona stanovnika, što čini približno 0,08% svjetskog stanovništva i oko 0,05% svjetskog bruto društvenog proizvoda. Tome treba dodati da nije ponuđen racionalan model

1 (Vladušić, Kulina & Hršum, 2018)

ekonomskog sistema, kao ni skala definisanih društvenih vrijednosti koje će novi političko-ekonomski sistem podržati. Osnovni razlog ovakvog viđenja leži u činjenici da je politička konfiguracija države nepraktična i neefikasna, iako je najvećim dijelom uspostavljena prema sporazumu iz Dejtona. On daje adekvatan okvir za ekonomski prosperitet, s jedne strane i veliki problem u kontekstu stvaranja stimulativne političko-ekonomske klime za razvoj preduzetništva, sa druge strane. Problem još uvijek predstavlja otvoreno pitanje dinamike i čak modelskog opredjeljenja u vezi s vlasničkim odnosima decentralizovanih nivoa vlasti.

4. REVITALIZACIJA EKONOMIJE U USLOVIMA TRANZICIJE

U uslovima kada se, zbog nedostatka političkog konsenzusa, troši veliki kvantum društvene energije na međunacionalno i međuentitetski različite pristupe, postavlja se pitanje stanja društvenih vrijednosti, preopterećenosti privrede u raspodjeli novostvorene vrijednosti i slično. Obično nerealna obećanja stvaraju nerealna očekivanja od stanovništva u vezi sa brзом konsolidacijom ekonomije i ukupnim kvalitetom života. Ipak, u ovakvim uslovima postoje određene prednosti u stvaranju povoljnog ambijenta, gdje se može tražiti i dobiti odgovarajuća pomoć inostranih finansijera i proizvođača investicionih dobara.

5. INVESTICIJE KAO FAKTOR REVITALIZACIJE EKONOMIJE.

U uslovima slobodne ekonomske aktivnosti privatno preduzeće pokazalo se najuspješnijim organizacionim oblikom poslovne aktivnosti. Zato se sve više čuje u ekonomskim krugovima da privatno preduzeće treba da predstavlja temelj „novog ekonomskog poretka“. Nezavisni preduzetnik neprestano se nalazi između težnje za profitom i rizika od gubitka, što ga čini budnim, opreznim, štedljivim i racionalnim. Osim investicija i njihove efikasnosti, na ekonomski rast utiču i drugi faktori: prirodni resursi, živi rad, tehnički progres, itd.

6. STRATEGIJA ODRŽIVOG RAZVOJA

Srž filozofije održivog razvoja zastupa prihvatljiviji odnos prema prirodnim resursima i životnoj sredini, pa time i prema ukupnosti vrijednosnog sistema, nego što to ima koncepcija dinamičkog razvoja u stabilnim uslovima. Može se reći da održivi razvoj predstavlja integralni ekonomski, tehnološki, socijalni i kulturni razvoj, usklađen sa potrebama zaštite i unapređenja životne sredine, koji sadašnjim i budućim generacijama omogućava zadovoljenje potreba i poboljšanja kvaliteta života.

7. METODOLOGIJA I PODACI MAKROEKONOMSKIH POKAZATELJA BIH

Ovaj radi istražuje situaciju BiH i potencijalna rješenja putem istorijske analize, komparacije i teoretskog razmatranja.

Tabela 1. Osnovni makroekonomski pokazatelji u BiH

Pokazatelji	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Nominalni BDP (milijarde EUR)	13,70	14,10	14,80	15,50	16,30	17,40	18,30	17,80	20,00	23,30	25,50
BDP po glavi stanovnika (EUR)	3,87	3,97	4,20	4,41	4,64	4,96	5,24	5,11	5,80	6,79	7,44
Realna stopa rasta BDP-a (%)	2,50	1,20	3,10	3,20	3,20	3,70	2,80	-3,20	7,50	7,50	1,70
Stopa rasta industrijske proizvodnje (%)	6,70	0,10	2,60	4,30	3,10	1,60	-5,50	-6,20	10,70	10,70	-3,80
Prosječne neto plate (EUR)	423,00	424,00	424,00	428,00	435,00	449,00	471,00	489,00	510,00	510,00	645,00
Godišnja stopa inflacije (%)	-0,10	-0,90	-1,00	-1,10	1,20	1,40	0,60	-1,00	2,00	14,00	6,10
Godišnja stopa nezaposlenosti (%)	27,50	27,50	27,70	25,40	20,50	18,40	15,70	15,90	17,40	15,40	13,20
Devizne rezerve (mil. EUR)	3,61	4,00	4,40	4,87	5,40	5,94	6,44	7,09	8,36	8,21	8,33
Pokrivenost uvoza izvozom (%)	55,20	53,60	56,70	58,30	61,80	61,80	58,90	62,30	66,10	62,80	60,10
Tokovi direktnih stranih ulaganja (mil. EUR)	208,00	415,00	326,00	316,00	436,00	493,00	408,00	376,00	496,00	736,00	968,00
Učešće direktnih stranih ulaganja u BDP (%)	1,50	3,00	2,20	2,00	2,70	2,90	2,30	2,20	2,50	3,20	3,80
Depoziti stanovništva u komercijalnim bankama (mil. EUR)	4,27	4,42	5,05	5,45	5,76	6,21	6,77	7,04	7,51	7,45	8,21
Broj stanovnika (u milionima)	3,53	3,53	3,52	3,51	3,50	3,50	3,49	3,48	3,45	3,43	3,40

Agencija za statistiku BiH, 2025, www.fipa.gov.ba.

Broj inovativnih preduzeća u Bosni i Hercegovini se smanjio u periodu 2016-2018. u odnosu na period 2014-2016. za 117 preduzeća (sa 2196 na 2069). Taj pad čini dominantno pad broja malih inovativnih preduzeća (sa 1553 na 1402) za 151 preduzeće, što je oko 10%, dok se broj velikih inovativnih preduzeća povećao za 15 (sa 130 na 145), što predstavlja rast od oko 11,5%.²³

8. OSNOVNI MAKROEKONOMSKI RIZICI

Osnovni problemi ekonomije BiH su u nedovoljnom rastu, investicijama, izvozu, izraženoj nezaposlenosti, deficitu tekućeg računa i visokom javnom dugu. Nakon vešegodišnje recesije sa duplim dnom, BDP se od 2013. godine oporavio, ali ipak nedovoljno da promijeni osnovni utisak o stagnantnoj privredi. Iako ekonomski rast postoji, njegov intenzitet i kvalitet nisu dovoljna osnova za optimizam u pogledu

² (Agencija za statistiku BiH, 2018)

³ (Agencija za statistiku BiH, 2020)

razvojne perspektive BiH jer su za dostizanje evropskog prosjeka potrebne stope rasta blizu dvocifrenima. Razvoj finansijskog sektora sam po sebi ne obećava održiv razvoj u zemljama u razvoju. Dešava se da banke umjesto kreditiranja proizvodnje za izvoz kreditiraju potrošnju, usluge i ulaganja u nekretnine, što dovodi do dužničkih kriza sa dugoročnim štetnim efektima. Znači da je jedina potvrda da je zemlja na održivom putu razvoja kada poboljšava konkurentnost svoje proizvodnje što se najbolje vidi kroz povećavanje izvoza. Ha Džun Čang o značaju proizvodnje navodi: „Prije svega, uprkos relativnom povećanju značaja usluga, proizvodni sektor je i dalje i uvijek će biti, najvažniji izvor rasta produktivnosti i ekonomskog prosperiteta. To je sektor koji je najotvoreniji za upotrebu mašina i hemijskih procesa, koji omogućavaju porast produktivnosti. Tu se takođe dešava većina istraživanja i razvoja koje stvaraju nove tehnologije. Nadalje, to je sektor koji proizvodi inpute koji podižu produktivnost u drugim sektorima.“⁴ Bosna i Hercegovina ima najveću stopu nezaposlenosti u regionu poslije Kosova.

Posebno je zabrinjavajuća i štetna visoka stopa nezaposlenosti mladih. U BiH zbog izraženih problema budžetskih deficita, nivoa javnog duga i velike granične sklonosti ka uvozu, rješenje problema nezaposlenosti se ne može postići podsticanjem domaće potražnje. Znači da rješenje treba tražiti u rastu izvoza, odnosno međunarodne konkurentnosti privrede Bosne i Hercegovine. Razlozi za nedovoljnu zaposlenost su to što je javni sektor prezasićen, a slaba privreda u sadašnjem poslovnom ambijentu nema kapaciteta za značajnije širenje poslovanja i zapošljavanje novih radnika. Strane direktne investicije koje bi mogle obezbijediti porast zaposlenosti već godinama opadaju ili stagniraju.

Preduzetništvo i samozapošljavanje nisu dovoljno razvijeni najviše zbog lošeg poslovnog ambijenta i nedovoljne finansijske podrške. Domaći privrednici opterećeni su neadekvatnim sistemom naplate poreza, visokim nametima na rad zaposlenih i velikim brojem parafiskalnih nameta. Visoka stopa nezaposlenosti utiče na manju finalnu i investicionu potrošnju i pojačava recesione trendove. Samo visoke stope rasta privrede na zdravim osnovama mogu okončati dugoročni problem nezaposlenosti.

Javni dug je jedan od najvažnijih makroekonomskih izazova za Bosnu i Hercegovinu. Poseban problem predstavlja upotreba sredstava dobijenih zaduživanjem jer se veliki dio sredstava upotrebljava za budžetsku potrošnju. S obzirom na način, dinamiku i upotrebu sredstava dobijenih zaduživanjem može se tvrditi da je javni dug rezultat troškova neefikasnog poslovanja države. Kako se radi o strukturnim problemima, rješenja ne mogu biti makroekonomske politike, nego strukturne reforme kao što su: borba protiv korupcije, klijentelizma, reforma pravosudnog sistema i sistema javnih nabavki, rast transparentnosti budžetskih izdataka, efikasnije upravljanje javnim sektorom te druge slične mjere.⁵

Bosna i Hercegovina, kao zemlja u razvoju sa režimom fiksnog kursa i bez pristupa međunarodnim tržištima kapitala, ima prilično visok nivo zaduženosti. Veoma je važno da se što veći dio novog zaduživanja usmjeri u investicije koje će podstaći rast i olakšati otplatu duga. Nekontrolisani porast duga mogao bi negativno uticati

4 (Chang & Andreoni, 2016)

5 (Spajić, 2019)

na stabilnost valute koju osigurava režim valutnog odbora, a izlazak iz ovog režima bi mogao značiti nekontrolisani rast inflacije i spoljnog duga, što bi imalo pogubne posljedice za domaću ekonomiju. Ipak, dugoročna stabilnost kursa, bez obzira na to koji režim kursa se primjenjuje, jedino je moguća u ekonomiji čiji su osnovni bilansi u ravnoteži.

Spoljni dug i nije toliko bitan za zemlje koje imaju konvertibilne valute i velike zemlje, ali za male zemlje može biti bitniji nego javni dug. Na osnovu podataka o krizama možemo zaključiti da je više slučajeva pojave krize bilo vezano za visoke stope spoljnog duga nego za visoke stope javnog duga. Kriza Jugoistočne Azije je pokazala da države sa niskim stopama javnog duga, koje se dinamično razvijaju mogu upasti u krizu zbog izloženosti stranim kreditorima i zbog dugovanja privatnog sektora. Pretходni višegodišnji deficiti tekućeg bilansa su finansirani iz inostranstva što je dovelo do povećavanja spoljne zaduženosti i samim tim većih ranjivosti ovih zemalja na krizu. Činjenica da su ove zemlje fiksirale kurseve svojih valuta je prikrila povezane rizike. BiH ima koristi od sadašnjih niskih referentnih kamatnih stopa i cijena kapitala na svjetskom tržištu, ali ne treba zaboraviti da je ovo spoljna okolnost na koju zemlje u razvoju nemaju nikakvu mogućnost uticaja i da bi naglo podizanje kamatnih stopa otežalo servisiranje dugova.

Bosna i Hercegovina u kontinuitetu ostvaruje i deficit tekućeg računa. Deficit tekućeg računa je veoma izražen od uvođenja spoljnotrgovniske liberalizacije, a u posljednjih pet godina u prosjeku iznosi 5,7 procenata od BDP-a. Veliki priliv doznaka iz inostranstva pored svog pozitivnog uticaja na potrošnju, zbog monetarnog uticaja doveo je do smanjivanja konkurentnosti privrede i smanjenja produktivnosti. Postojanje deficita tekućeg računa, uz fiskalni deficit, za manje države efektivno znači i gubitak ekonomskog suvereniteta.

Negativni demografski trendovi moraju ostvariti negativan uticaj na budžetsku potrošnju. Na osnovu već objavljenih podataka popisa stanovništva⁶ uočava se da je prirodni priraštaj u BiH negativan i da se životni vijek stanovništva produžio za nepunih pet godina od 2002. godine. Ako se nastave ovakvi demografski trendovi to će prouzrokovati još brži pad ukupnog broja stanovnika i povećanje staračkog uz smanjenje i starenje radnog kontingenta stanovništva.

9. ZAMKA SREDNJEG DOHOTKA

Zamka srednjeg dohotka ili zamka srednje razvijenosti, predstavlja relativno noviji fenomen u teoriji privrednog rasta, koji je suštinski usredsređen na analizu razloga zbog kojih mnoge zemlje ne mogu da naprave uspješnu razvojnu tranziciju. Fokus interesovanja istraživača makroekonomista, koji je ishodio identifikaciju ovog fenomena, bio je na empirijskom praćenju procesa razvojne konvergencije zemalja koje su svoju ekonomsku transformaciju otpočinjale iz statusa nisko razvijenih zemalja. Dohodovni pragovi po kojima je Svjetska banka klasifikovala zemlje u grupe sa niskim, nižim-srednjim, višim-srednjim i visokim dohotkom korišćeni su kao kvantitativni reperi za verifikaciju razvojnog napretka.

Tranzicija iz niže u višu grupu predstavljala je proces konvergencije višem nivou razvoja, sa očekivanim krajnjim ishodištem u grupi zemalja sa visokim dohotkom.

6 (Agencija za statistiku BiH, 2024)

Međutim, pored globalnog trenda, poslije Drugog svjetskog rata, koji je bio obilježen značajnim smanjenjem siromaštva i ubrzavanjem privrednog rasta u većem dijelu svijeta, ekonomisti su uočili značajan broj zemalja koji je na toj razvojnoj putanji zaustavljen u grupi zemalja sa srednjim dohotkom. Činjenica da su oni duže vrijeme ostali ili su još uvijek u toj razvojnoj kategoriji ponukalo je naučnike i istraživače da pokušaju identifikovati razloge za takvu konvergacionu stagnaciju. Otuda je i ovaj fenomen dobio zvaničan naziv kao „zamka srednjeg dohotka“ ili kasnije kao zamka srednje razvijenosti.⁷

Vremenski posmatrano, prema statističkim evidencijama o kretanju nivoa dohotka, veliki broj zemalja je dostigao nivo bruto domaćeg proizvoda za svrstavanje u grupu zemalja sa srednjim dohotkom još u ranim pedestim godinama prošlog vijeka. Međutim, ono što iste evidencije takođe pokazuju jeste da je izrazito mali broj njih uspio da dostigne nivo razvijenosti potreban za rangiranje u grupu zemalja sa visokim dohotkom. Naime podaci Svjetske banke govore da je od ukupno 101 zemlje sa srednjim nivoom dohotka iz 1960. godine njih samo 13, prema podacima iz 2008. godine, prešlo u red zemalja sa visokim dohotkom.⁸

Objašnjenja za pojavu naglog usporavanja rasta i stagnaciju daljnje razvojne tranzicije pronalazimo u teorijama strukturne transformacije nobelovca Artura Luisa. Esenciju njegove teorije, koja je dugo vremena prihvatana kao osnovna teorija razvoja u drugoj polovini 20. vijeka, predstavljao je proces realokacije radnih resursa iz tradicionalnog u moderni sektor, što je dovodilo da rasta produktivnosti i privrednog rasta. Luisov model je dao objašnjenje načina na koji se zaostala agrarna društva sa visokom ruralnom nezaposlenošću transformišu u moderne industrijske i urbanizovane ekonomije. Eliminacija alokativne neefikasnosti rezultira rastom produktivnosti i pri nepromijenjenoj faktorskoj raspoloživosti. Diferencija zarada u modernom sektoru u odnosu na tradicionalni obezbjeđivala je i suštinske i formalno ispunjene pretpostavke za prirodni tok odnosno transfer radne snage iz tradicionalnog u moderni sektor.

Aktiviranje procesa realokacije utiče na rast faktorske produktivnosti i ubrzavanje privrednog rasta preko rasterećenja tradicionalnog sektora radnika sa nultom marginalnom produktivnošću i njihovim premještanjem u moderni sektor gdje oni predstavljaju osnov za novu proizvodnju i samim time faktor ubrzavanja rasta. Sa druge strane, preko raspodjele prihoda ostvarenih u tradicionalnom sektoru koja neće podrazumijevati da zarada bude jednaka prosječnom proizvodu već rastućem marginalnom proizvodu, dolazi do smanjenja siromaštva i rasta marginalne produktivnosti.

Jednostavnije govoreći, Luisov model je pokazao da se ubrzana transformacija može ostvariti premještanjem radnih resursa iz sektora sa nižom u sektore sa višom produktivnošću. U prvoj fazi razvoja taj proces je označavao premještanje radne snage iz poljoprivrede i drugih ekstraktivnih djelatnosti u industrijski sektor. Sposobnost apsorpcije viška radne sange iz poljoprivrednog sektora od strane industrijskog bio je determinisan širenjem kapitalne osnove industrijskog sektora putem investicija. Otuda se kao jedan od ključnih faktora ove transformacije privredne strukture i ekonomije uopšte, izdvojila sposobnost obezbjeđivanja štednje za investicije. Luis je

7 (Minarević, 2019)

8 (World bank, 2009)

u svom modelu pretpostavio kontinuirano širenje apsorpcione moći industrijskog sektora zahvaljujući procesu reinvestiranja profita. Istorijsko iskustvo razvoja danas razvijenih zemalja jepokazalo da se u odsustvu domaće štednje za investiranje, jaz u štednji zatvara posredstvom privlačenja kapitala iz inostranstva.

Optimističnu verziju neminovnosti kretanja kapitala od razvijenih prema zemljama u razvoju pronalazimo u hipotezi apsolutne konvergencije i Lukasovom zakonu kretanja kapitala. Pretpostavku da će zbog opadajućih prinosa zemlje sa većim akumuliranim kapitalom imati srazmjerno manje prinose na isti u odnosu na one sa malim kapitalnim stokom te da će se zbog toga kapital kretati iz razvijenih prema zemljama u razvoju, demantovala je ekonomska stvarnost. Teorija uslovne konvergencije je ukazala na nedostajuće inpute koji bi omogućili kretanje kapitala na način predviđen Lukasovim zakonom. Različita tehnološka osnova i odsustvo razvijene „tvrde“ i „meke“ infrastrukture učinile su da se umjesto ujednačavanja razvijenosti zemlje grupišu u klubove. Drugim riječima ostvaruje se konvergencija unutar grupa, ali ne i između njih. Uslovna konvergencija i komplementarni inputi su pružili nedostajući dio objašnjenja faktora koji utiču na produktivnost. S obzirom da je zatvaranje jaza u produktivnosti noseća snaga razvojne konvergencije i upadanje kao i napuštanje zamke srednjeg dohotka povezano je sa politikama koje kanališu svoj uticaj na povećanje ukupne faktorske produktivnosti.

S tim u vezi je i shvatanje Luisovog modela strukturne transformacije kao modela univerzalnog važenja. Naime, koncept realokacije radnog faktora iz sektora sa nižom u sektore sa višom produktivnošću je univerzalni argument koji govori o obezbjeđivanju procesa privrednog rasta. Istorijska iskustva su govorila u prilog tezi da se u prvoj fazi radna snaga premješta iz poljoprivrednog u industrijski sektor i da taj proces industrijalizacije korespondira ubrzanom ekonomskom rastu. Druga faza je podrazumjevala stvaranje sektora sa većom produktivnošću unutar industrijskog sektora kao i nastanak i razvoj visokoproduktivnog uslužnog sektora. Stvaranjem novih lider sektora, sa stanovišta produktivnosti, proces prestrukturiranja privreda bi omogućio kontinuiran rast. Činjenica da su zemlje koje se nalaze u zamci srednjeg dohotka zaustavile svoju konvergacionu putanju ka najrazvijenijim nam govori o problemu njihove privredne strukture, odnosno o nedostajućim visoko produktivnim sektorima. Iz tog razloga je važno analizirati ekonomske politike koje su u primjeni u dotičnim zemljama kako bi se konstatovalo da li one dodatno zarobljavaju ekonomiju u tom stanju i ako je to tako, u kom pravcu bi se trebale kretati promjene politike za napuštanje ove ekonomske zamke.

10. BOSNA I HERCEGOVINA – ZAMKA SREDNJEG DOHOTKA

Nakon 20 poslijeratnih godina Bosna i Hercegovina je u „zamci srednjeg dohotka“. Nije među zemljama niskog dohotka jer zaposlenici i građani ne prihvataju niske plate i nizak životni standard. Istovremeno, zaposlenici nemaju znanja proizvesti sofisticirane proizvode, a jedino oni osiguravaju visok dohodak i visoke plate.

BiH je mjesto lošeg življenja (distopija). To je stoga što nema vizije, strategije ni politike razvoja. Vizija joj treba biti: zemlja visokog dohotka do 2035. godine. Strategija joj treba biti podizanje ekonomije na putanju rasta od minimalno 7% godišnje.⁹

Bogatstvo nacije je u glavama ljudi, u njihovoj inovativnosti i kreativnosti, a ne u tlu, odnosno prirodnom bogatstvu. Nisu presudni prirodni resursi ni geografska lokacija, nego znanje o tome šta i kako stvarati.

odabir strategija i instrumenata provođenja.

Prema klasifikaciji Svjetske banke, BiH je zemlja s višim srednjim dohotkom. Stoga bosanskohercegovački lideri trebaju povesti zemlju prema grupi zemalja s visokim dohotkom. Međutim, šta uraditi da dohodak po stanovniku bude povećan za najmanje 2,5 puta, tj. da se dosegne začelje zemalja s visokom dohotkom.¹⁰

Ekonomski rast od minimalno 7% podrazumijeva pet glavnih uslova visokog i održivog rasta, a to su:

1. uključenost u internacionalnu ekonomiju,
2. makroekonomska stabilnost,
3. visoke stope štednje i investicija,
4. tržišno raspoređivanje resursa i
5. mala, odlučna i sposobna vlada.

Smatra se, nadalje, tokom zadnje tri decenije, da su najbolje strategije razvoja za zemlje sa srednjim dohotkom, kakva je BiH, one koje su utemeljene na razvoju vođenim izvozom, čije su temeljne karakteristike: visoka štednje i investicije, visoke inostrane investicije, naročito u industriju te visok izvoz industrijskih proizvoda.

Ona će najadekvatnije doprinijeti funkcioniranju tržišta i stvaranju uslova uvođenja djelatnosti ako je njena intervencija određena komparativnim prednostima ekonomije, određenom strukturom raspoloživih proizvodnih faktora, među kojima su ključni znanje i preduzetništvo.

Za BiH ekonomiju nisu prihvatljive stope ekonomskog rasta niže od 7 % godišnje. Nužno je povećavati produktivnost radi popravljavanja konkurentnosti za oko 3 % godišnje (radi ostvarivanja kopenhaških kriterija ulaska u EU) i povećavati zaposlenost po stopi od oko 4 % godišnje (radi smanjenja masovne neaktivnosti i nezaposlenosti te sprječavanja kolapsa penzionih fondova).

Bosna i Hercegovina to može jer je već bila na pragu toga, 2007. godine imala je stopu rasta 6,7 %, a 2008. godine 6,8 %. Dakle, u dvije uzastopne godine približila se brojcima od 7%. Kada bi održala stopu rasta od oko 7 %, mogla bi za deset godina dostići dohodak od 9.400 USD po glavi stanovnika. Time bi premašila današnji svjetski prosjek, odnosno imala dohodak nešto veći od onog koji danas imaju Rumunija i Turska.

Tek dvocifrenom stopom rasta, tj. postizanjem stope rasta od 10,5 % do 11,0 % na rok od deset godina, BiH bi osigurala dostizanje dohotka po stanovniku od 12.196 USD, tj. ulazak u sadašnji klub zemalja s visokim dohotkom. Potrebno je sljedeće:

Smanjiti javne rashode za trećinu

MMF jasno navodi u svom izvještaju za 2024. godinu o BiH da vlasti i državni organi BiH trebaju da značajno smanje ukupne javne rashode, ali da održavaju ili čak po-

¹⁰ (World Bank, 2025)

većaju javne rashode usmjerene na investicije koje bi dovele do ekonomskog rasta i razvoja zemlje.¹¹

BiH mora provesti fiskalnu konsolidaciju, tj. otkloniti fiskalni nered, fiskalni deficit i smanjiti javni dug. Pritom mora smanjivati sve vrste javnih rashoda, osim ulaganja u istraživanja i razvoj, a njih povećati (odmah na 1 % tokom naredne dvije godine, potom na 2 % tokom sljedeće dvije godine, iza toga na 3 % i nastojati održavati tu stopu do daljnjega).

Posebno treba preispitati javne rashode na socijalne programe. Potreban je skup mjera koji bi to podržao, počevši od uvođenja identifikacijskih kartica (da se ustanovi ko, kako, koliko i od koga prima – što iz BiH, što izvan nje i čitav sistem socijalne zaštite staviti pod kontrolu).

Treba djelovati i na javne prihode (preusmjeravati poreze i doprinose s rada i izvoza na potrošnju, imovinu i uvoz, tj. provoditi fiskalnu devalvaciju), posebno na proširenje fiskalnog prostora.

U postojećim prilikama treba donijeti zakon koji bi zabranio državi zaduživanje za tekuću potrošnju. Kad se već zadužuje, treba barem spriječiti da novac ide u neproduktivnu potrošnju. Tako će pored duga potomcima ostati i infrastruktura i vještine.

Agresivno proizvoditi znanje

Bez sticanja znanja nema uklanjanja tehnološkog jaza BiH u odnosu na zemlje s visokim dohotkom, pa je to glavni racionalni interes BH društva. Zemlje na višim stepenima razvijenosti ne konkurišu robama nego mozgovima. BiH ima nedovoljno obrazovanu radnu snagu. Svega 5,7 % stanovništva starijeg od 25 godina ima fakultetsko obrazovanje (oko 150.000 osoba). Svi regionalni i ekonomski komparatori imaju relativno više obrazovanih stanovnika s tercijskim obrazovanjem (koje uključuje više i visoko) nego BiH.

Nedovoljan broj studenata u BiH, posebno na prirodno-matematičkim i tehniko-tehnološkim fakultetima, čini malu i krhku osnovu za novačenje istraživačko-razvojnih kadrova. Nedostaju i istraživačko-razvojni centri u poduzećima (u zemljama EU zapošljavaju 60 % ukupnog broja istraživača), pa nema preduslova da poduzeća budu uspješna u razvoju procesa i proizvoda. Globalno promatrano, BiH spada među zemlje s najnižim inovacijskim kapacitetom. Zbog niskih ulaganja u istraživanja i razvoj, niski su proizvodnja i rasijanje znanja, pa od komparatora jedino Albanija ima niži nivo proizvodnje znanja.

Značajno je napomenuti da je teško proizvoditi znanje bez adekvatne ekonomske osnove. U istraživanju iz 2007. Gosling i Rutten dolaze do zaključka da su bogatstvo stanovništva i BDP među najznačajnijim faktorima za inovativnost.¹²

12. ELEKTROPRIVREDE OSIGURAVAJU POČETNO PUNJENJE PUMPE

BiH ima vrlo nisku stopu nacionalne štednje, koja se kreće oko desetine BDP-a. Globalni prosjek nacionalne štednje iznosi oko dvije desetine BDP-a, a BiH spada među desetak zemalja svijeta koje najmanje štede.

11 (MMF, 2024)

12 (Gosling & Rutten, 2007)

Posljedica nedostatka kapitala su visoke realne kamatne stope. Izuzetno je težak zadatak snižavati ih, jedan od najtežih u oblasti ekonomske politike. Kamatne stope se mogu sniziti smanjenjem sistemskog rizika i povećanjem konkurencije. No, knjiga finansijskih institucija u BiH je spala na jedno slovo, na trgovačku banku, kojoj ne prijete nikakva konkurencija.

Kad pumpa ne pumpa, neko mora osigurati početno punjenje. Obveznice elektroprivreda bi kupovali građani, banke, osiguravajuće kompanije, penzioni fondovi, uzajamni fondovi itd. Pošto je država vlasnik elektroprivrede, banke bi držale odnosno obveznice kao prvoklasan, 100 % siguran plasman, pa bi rezerviranja na njih bila 0 %. I dio obveznih rezervi banaka bi se mogao držati u obveznicama, a ne u novcu, pa bi se banke oslobodile dijela rezervi i profitabilno, sigurno i likvidno ih plasirale. Ako je dobro organizirano, tržište kapitala doprinosi povećanju stope rasta ekonomije do dva posto godišnje.

Problemi koji nisu lako statistički vidljivi

Kao što je ranije navedeno potrebno je podsticati ekonomski rast radi konvergencije sa razvijenim zemljama, ali da bi se to postiglo mora se raditi na razvoju visoko produktivnih grana i inovativnosti/proizvodnji znanja.

Međutim, to postaje sve teže zbog demografskih problema BiH. Pogotovu sa godinama emigracija mladog i visoko obrazovanog stanovništva u zemlje sa povoljnijim ekonomskim situacijama. Kao što je evidentno, mladi koji bolje poznaju nove tehnologije, lakše uče i prilagođavaju se, presudni su faktor za inovacije, na šta ukazuje članak UNDP-a o uticaju mladih na unošenje inovacija u komunalnom sektoru.¹³

Problem se javlja zbog Čangove krive, koja ukazuje da konvergencija BDP-a po stanovniku i plata prije određenog nivoa (oko 50 % prihoda zemalja koje su meta emigracija lokalnog stanovništva) zapravo ne smanjuje emigracione tokove. Tek poslije 50 % se počinju smanjivati, a na oko 80 % ekonomska emigracija postaje brojčano zanemarljiva.¹⁴

Iako zvanični izvještaji Ministarstva sigurnosti BiH ukazuju na to da je trajna emigracija iz Bosne i Hercegovine samo oko 3000 prosječno zadnjih godina¹⁵, postavlja se pitanje da li su trajno emigrirali i oni koji se nisu odjavili iz svojih stambenih jedinica i dolaze u BiH na svega par dana godišnje. Tu statistički podaci postaju nepouzdana za prikazivanje pravog stanja u zemlji.

Na osnovu rasta BDP-a po stanovniku BiH i istraživanjima Gosslinga i Rutten-a, inovacije u BiH bi trebale da rastu, kao i broj inovativnih preduzeća, ali negativni migracioni trendovi (zvanični i nezvanični) očigledno da umanjuju uticaj ekonomskog rasta i usporavaju razvoj zemlje.

Sa suprotne strane, siva ekonomija (iako nepoželjna sa strane javnih prihoda) predstavlja dio ekonomije koji je statistički teško odrediti, ali predstavlja poboljšanje ekonomskog stanja stanovništva, jer predstavlja prihode (iako su neprijavljeni) i time dovodi do boljih životnih uslova.

13 (UNDP, 2025)

14 (Đogo, 2019)

15 (Ministarstvo bezbjednosti BiH, sektor za imigraciju, 2023)

13. ZAKLJUČAK

Temeljni makroekonomski ciljevi su ekonomskii rast, stabilnost cijena, puna zaposlenost i pozitivan spoljnotrgovinski bilans, dok su osnovni makroekonomski pokazatelji bruto domaći proizvod, stopa inflacije te stopa nezaposlenosti. Bruto domaći proizvod osnovna je mjera za prikazivanje stanja u privredi neke zemlje. No ipak, ukupan BDP nije dobra mjera blagostanja neke zemlje, stoga se koristi BDP per capita. Ukoliko se BDP per capita povećava odnosno smanjuje to ukazuje na poboljšanje, odnosno pogoršanje opšteg stanja u zemlji. "Zamka srednjeg dohotka" predstavlja ozbiljan izazov za Bosnu i Hercegovinu i zemlje Zapadnog Balkana. Ključ uspjeha leži u strateškom planiranju, reformama i ulaganjima u oblasti koje mogu unaprediti konkurentnost i održivi rast. Uz snažnu političku volju, saradnju sa Evropskom unijom i privlačenje stranih investicija, region može prevazići trenutne prepreke i ostvariti prosperitetnu budućnost. Zemlje koje ostanu zarobljene u zamci srednjeg dohotka suočavaju se sa dugoročnim ekonomskim i društvenim posledicama. Rast BDP-a postaje sporiji, što rezultira slabijim standardom života.

Demografski problemi, poput masovnog iseljavanja mladih i obrazovanih ljudi, dodatno otežavaju situaciju. Odliv mozgova umanjuje potencijal za inovacije i ostavlja ekonomije bez ključnog ljudskog kapitala. Osim toga, nejednakost u prihodima i regionalne razlike se povećavaju, što može voditi do socijalnih tenzija i političke nestabilnosti. Ovo dodatno udaljava Bosnu i Hercegovinu i zemlje Zapadnog Balkana od evropskih integracija i usporava njihov put ka razvijenim ekonomijama.

Na osnovu svega ovoga postaje očigledno da vlasti BiH ne mogu se samo fokusirati na otklanjanje posljedica i simptoma makroekonomskih problema, nego se moraju fokusirati na otklanjanje uzroka.

LITERATURA

1. Agencija za statistiku BiH. (2018). *INOVATIVNE AKTIVNOSTI PREDUZEĆA, 2014-2016*. Sarajevo: Agencija za statistiku BiH.
2. Agencija za statistiku BiH. (2020). *INOVATIVNE AKTIVNOSTI PREDUZEĆA, 2016-2018*. Sarajevo: Agencija za statistiku BiH.
3. Agencija za statistiku BiH. (2025). *Makroekonomski pokazatelji*. Sarajevo: CBBiH.
4. Chang, H.-J., & Andreoni, A. (2016). Industrial policy and the future of manufacturing. *Econ Polit Ind*, 491–502.
5. Đogo, M. (2019). Wages and emigration-is there a Chang's curve. *Economic policy of Serbia in 2020, Serbian Scientific Society of Economists*. Beograd.
6. Gossling, T., & Rutten, R. (2007). Innovation in Regions. *European Planning Studies*, 253-270.
7. Ministarstvo bezbjednosti BiH, sektor za imigraciju. (2023). *MIGRACIONI PROFIL BOSNE I HERCEGOVINE za 2022. godinu*. Sarajevo: Ministarstvo bezbjednosti BiH.
8. Mlinarević, P. (2019). Privredni rast između kvaliteta i zamke srednjeg dohotka. *Jahorinski poslovni forum*. Pale: Jahorinski poslovni forum.
9. MMF. (2024). *Bosnia and Hercegovina:2024 Article IV Consultation-Press release; Staff report*. Washington D.C.: IMF Country reports.
10. Spajić, G. (2019). Ranjivost ekonomije Bosne i Hercegovine na potencijalnu ekonomsku krizu. *Jahorinski poslovni forum*. Pale: Jahorinski poslovni forum.
11. UNDP. (2025). *Mladi Pokreću Promjene: Novi Impuls Za Modernizaciju Komunalnih Preduzeća*. UNDP.

12. Vjekoslav, D. (2023, 12 30). Zamka srednjeg dohotka. (T. Čalić, Interviewer) Buka. Retrieved from <https://6yka.com/intervju/25-godina-zamke-srednjeg-dohotka-vjekoslav-domljan-otkriva-kljucni-izlaz-za-bih/>
13. Vladušić, L., Dragan, K., & Hršum, A. (2018). *Ekonomija javnih preduzeća*. Istočno Novo Sarajevo: JP "Zavod za udžbenike i nastavna sredstva".
14. World bank. (2009). *THE WORLD BANK ANNUAL REPORT 2008*. World Bank.
15. World Bank. (2025, 4 4). *World Bank*. Retrieved from World Bank: <https://data.worldbank.org/country/bosnia-and-herzegovina>